

to spiritu gratiæ, sine quo adiutorio doctrina illa littera est occidens, quia reos potius prævaricationis tenet, quàm justificat impios. Nam sicut illis per creaturam cognitoribus a Creatoris ea ipsa cognitio nihil profuit ad salutem, *quia cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, dicentes se esse sapientes*; ita eos qui per legem cognoscunt quemadmodum sit homini vivendum, non justificat ipsa cognitio, quia *volentes suam justitiam constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti.*

21. LEX ergo factorum, id est, operum, per quam non excluditur illa gloriatio, & lex fidei, per quam excluditur, quo inter se differant, operæ pretium est considerare: si tamen valemus advertere atque discernere. c Cirò enim quisque dixerit legem operum esse in judaïsimo, legem autem fidei in christianismo, propterea quia circumcisio ceteraque opera talia legis sunt, quæ christiana jam disciplina non servat; sed quantum fallat ista discretio, jam diu quidem est ut molimur ostendere, & acutis ad dignoscendum, tibi que potissimum ac talibus fortasse jam ostendimus: verumtamen quoniam res magna est, non incongruenter in ea manifestanda pluribus etiam atque etiam testimoniis immoramur. Ipsam enim dicit legem ex qua nemo justificatur, quam dicit subintrasse ut abundaret delictum: quam tamen ne quisquam ob hoc imperitus argueret & sacrilegus accusaret, defendit eam, dicens: *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit: sed*

a Nostri omnes MSS. omittunt, *Creatoris.*

b Hic editi addunt, *Dei.*

c Lov. cum nonnullis MSS. *Rectè enim.*

peccatum non cognovi nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione itaque accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Dicit etiam: *Lex quidem sancta, & mandatum sanctum & justum & bonum; sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Ipsa est ergo littera occidens, quæ dicit: *Non concupisces*; de qua item dicit quod paulò antè commemoravi: *Per legem enim cognitio peccati.* Nunc autem *sine lege justitiæ Dei manifestata est, testificata per legem & prophetas, justitiæ autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes qui credunt. Non enim est distinctio: omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei: justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu: quem proposuit Deus a propitiatorium per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ ejus, propter propositum præcedentium peccatorum in Dei patientia, ad ostendendam justitiæ ipsius in hoc tempore, ut sit justus & justificans eum qui ex fide est Jesu.* Deinde subinfert unde nunc agimus: *Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei.* Lex ergo ista factorum ipsa est quæ dicit: *Non concupisces*; quia per illam cognitio peccati est. Volo igitur scire, si quis mihi dicere audeat, utrum lex fidei non dicat: *Non concupisces.* Si enim non dicit, quid causæ est, cur non in ea positi securi atque impunè peccemus? Hoc enim & illi putaverunt

a Tres è Vaticanis MSS. *propitiatores.*

Rom. 3. 8. runt Apostolum dicere, de quibus ait: *Et sicut dicunt nos quidam dicere: Faciamus mala, ut veniant bona, quorum a iudicium justum est.* Si autem dicit etiam ipsa: *Non concupisces*; sicut b tam multa præcepta evangelica & apostolica testificari & clamare non cessant; quare lex factorum etiam ipsa non dicitur? Neque enim quia non habet opera veterum sacramentorum, circumcisionis videlicet atque ceterorum, ideo non sunt opera quæ habet in sacramentis suis huic tempori congruis; aut verò de operibus sacramentorum quæstio fuit, quando mentio legis ob hoc fiebat, quia per ipsam cognitio peccati est, & ideo ex ea nemo justificatur; unde non per illam exclusa est gloriatio, sed per legem fidei, ex qua justus vivit. Sed numquid & per istam non fit cognitio peccati, cum & ipsa dicat: *Non concupisces?*

Lex operum. 22. Quid igitur interest, breviter dicam. Lex fidei. Quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat. Illa dicit: *Non concupisces*; ista dicit: *Cum scirem quia nemo esse potest continens nisi Deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum; adii Dominum, & deprecatus sum.* Ipsa est illa sapientia quæ pietas vocatur, qua colitur Pater luminum, à quo est omne datum optimum, & omne donum perfectum. Colitur autem sacrificio laudis c actionisque gratiarum, ut cultor ejus non in se ipso, sed in illo gloriatur. Ac per hoc lege operum dicit Deus: *Fac quod jubeo: lege fidei dicitur Deo: Da quod jubes.*

Ideo

a Plerique MSS. *quorum damnatio justa est.*

b MSS. non habent *tam*: neque id infra, & apostolica.

c Omnes ferè MSS. *actionibusque gratiarum.*

Ideo enim jubet lex, ut admoneat quod faciat fides: id est, ut cui jubetur, si nondum potest, sciat quid petat; si autem continuo potest, & obedenter facit, debet etiam scire quo donante possit. *Non enim spiritum hujus mundi accepimus*, ait idem ipse constantissimus gratiæ prædicator; *sed spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.* Quis est autem spiritus mundi hujus, nisi superbiæ spiritus? Quocor insipiens obscuratum est eorum, qui cognitum Deum non ut Deum gratias agendo glorificaverunt: nec alio spiritu decipiuntur etiam illi, qui ignorantes Dei justitiam & suam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Unde mihi videtur magis esse fidei filius, qui novit à quo speret quod nondum habet, quam qui sibi tribuit id quod habet: quàmvis utriusque horum præferendus sit, qui & habet & novit à quo habet; si tamen non se credat esse quod nondum est; ne incidat in vitium illius pharisæi, qui quàmquam Deo gratias ageret ex iis quæ habebat, nihil tamen petebat dari sibi, tamquam nihilo indigeret ad augendam perficiendamve justitiam. His igitur consideratis pertractatisque pro viribus quas Dominus donare dignatur, colligimus non justificari hominem præceptis bonæ vitæ, nisi per fidem Jesu Christi, hoc est, non lege operum, sed fidei; non littera, sed spiritu; non factorum meritis, sed gratuita gratia.

23. QUAMVIS itaque illos quibus circumcisio persuadebatur, ita corripere atque corrigere videatur Apostolus, ut legis nomine eandem circumcisionem appellet, ceterasque ejusmodi legis observationes, quas tamquam

I. Cor. 2. 12.
Paulus
constantis-
simus gra-
tiæ prædi-
cator.

Rom. 1. 21.

Rom. 10. 3.

Fidei filius.

Luc. 18. 11.

CAPUT
XIV.
Decalogus
quoque oc-
cidit, nisi
adsit gra-
tia.

um-

umbras futuri jam nunc respuunt christiani, id tenentes quod per illas umbras figuratè promittebatur; tamen legem ex qua neminem dicit justificari, non tantum in illis sacramentis quæ habuerunt promissivas figuras, verum etiam in illis operibus vult intelligi, quæ quisquis fecerit, justè vivit: ubi est & illud: *Non concupisces*. Atque ut hoc quod dicimus fiat planius, ipsum decalogum videamus. Certè enim legem Moyses ministrandam populo accepit in monte, scriptam in lapideis tabulis digito Dei: hæc decem præceptis constringitur, ubi nihil de circumcisione mandatum est, nihil de victimis pecorum, quæ nunc à christianis non immolantur. In illis igitur decem præceptis, excepta sabbati observatione, dicatur mihi quid non sit observandum à christiano, sive de non faciendis colendisque idolis aliisque ullis diis, præter unum verum Deum, sive de non accipiendo nomine Dei in vanum, sive de honore parentibus deferendo, sive de cavendis fornicationibus, homicidiis, a furtis, falsis testimoniis, adulteriis, re a aliena concupiscenda. Quid horum quisquam dixerit christianum non debere servare? An fortè non istam legem quæ in illis duabus tabulis scripta est, litteram occidentem appellat Apostolus, sed illam circumcisionis aliorumque veterum jamque abolitorum sacramentorum? Sed quomodo putabimus, cum in ea sit: *Non concupisces*; per quod mandatum, quàmvis sanctum & justum & bonum, *fellit me*, inquit, *peccatum*, & per illud *occidit*? Quid enim aliud est: *Littera occidit*?

24. Quàmvis evidentiùs eo ipso loco ad

a Tres Vat. MSS. *re alia non concupiscenda*.

corinthios, ubi ait: *Littera occidit, spiritus autem vivificat*; non aliam velit intelligi litteram, quàm ipsum decalogum in illis duabus tabulis scriptum. Sic enim dicit: *Quoniam estis epistola Christi ministrata per nos, scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Confidentiam autem talem habemus per Christum ad Deum, non quia idonei simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non a litteræ, sed spiritus. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat. Si autem ministratio mortis in litteris figurata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israël in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus quæ evacuatur, quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? Si enim ministratio damnationis b gloria est, multo magis abundabit ministerium justitiæ in gloria. Dicit de his verbis multa possunt, sed postea fortasse opportuniùs. Nunc autem adverte quàm dicat litteram quæ occidit, cui velut è contrario vivificantem spiritum ingerit. Ea certè est ministratio mortis in litteris figurata lapideis, & ministratio damnationis; quia lex subintravit, ut abundaret delictum. Porrò autem præcepta ipsa tam sunt utilia facienti atque salubria, ut nisi quis ea fecerit, vitam habere non possit. An verò prop-*

a Sic MSS. genitivo casu, juxta græcum. Editi autem hic, *non littera sed spiritu*: qui tamen infra in cap. 17. & 20. cum antiquis codicibus & cum græco consentiunt.

b Lov. in gloria est.

ter unum præceptum quod ibi de sabbato est positum, dictus est decalogus littera occidens, quoniam quisquis illum diem nunc usque observat sicut littera sonat, carnaliter sapit; sapere autem secundum carnem mors

Rom. 8. 6.

est; & illa novem præcepta quæ sic rectè observantur ut scripta sunt, non ad legem operum ex qua nemo justificatur, sed ad legem fidei ex qua justus vivit, pertinere putanda sunt? Quis tam absurdè sentiat, ministrationem mortis in litteris figuratam lapideis, non dici ex omnibus decem præceptis, sed ex uno solo quod ad sabbatum pertinet? Ubi

Rom. 4. 15.

Rom. 5. 13.

ergo ponimus: *Lex iram operatur; ubi enim non est lex, nec prævaricatio; Et, Usque ad legem peccatum in mundo fuit; peccatum autem non deputabatur, cum lex non esset; & illud quod jam totiens commemoravimus: Per legem cognitio peccati; maximeque illud ubi evidentius expressit unde agitur: Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces?*

Rom. 3. 20.

Rom. 7. 7.

25. Quem totum locum adtende, & vide utrum quidquam propter circumcisionem vel sabbatum, vel quid aliud umbratilis sacramenti, ac non totum propter hoc dicat, quod littera prohibens peccatum non a vivificat hominem, sed potius occidit, augendo concupiscentiam, & iniquitatem prævaricatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei

Rom. 5. 5.

Rom. 7. 6.

quæ est in Christo Jesu, cum diffunditur caritas in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Cum enim dixisset: *Ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate litteræ; Quid ergo dicemus, inquit?*

Lex

^a Ita MSS. At editi, non justificat.

Lex peccatum est? Absit: sed peccatum non cognovi, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam aliquando sine lege, adveniente autem mandato peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, & inventum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & justum & bonum. Quod ergo bonum est, factum est mihi mors? Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat super modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro: non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi, quoniam bona. Nunc autem non jam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non. Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo ego hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Invenio ergo legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi a malum adjacet. Condelector enim legi Dei

^a Editi, velle malum adjacet. Abest velle à MSS. & à textu Apostoli.

Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & a captivam me in lege peccati, quae est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.

26. Apparet igitur litterae vetustatem, si desit novitas spiritus, reos facere potius cognitione peccati, quam liberare à peccato. Unde & alibi scriptum est: *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem*; non quia ipsa lex malum est, sed quia mandatum bonum habet in littera demonstrante, non in adjuvante spiritu: quod mandatum si fit timore poenae, non amore justitiae, serviliter fit, non liberaliter, & ideo nec fit. **NON ENIM FRUCTUS EST BONUS**, qui de caritatis radice non surgit. Porro autem si adsit fides quae per dilectionem operatur, incipit condelectari legi Dei secundum interiorem hominem, quae delectatio non litterae, sed spiritus donum est; etiam si alia lex in membris adhuc repugnat legi mentis, donec in novitatem, quae de die in diem in interiore homine augetur, tota vetustas mutata pertransseat, liberante nos de corpore mortis huius gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

CAPUT XV.
Gratia in veteri testamento latens, in novo revelatur.

27. **HÆC** gratia in testamento veteri velata latitabat, quae in Christi Evangelio revelata est dispensatione temporum ordinatissima, sicut Deus novit cuncta disponere. Et

^a Sic omnes propè MSS. At editi, & *captivam me in legem peccati ducentem, quae est &c.*

fortasse ad illud ipsum ejus latibulum pertinet, quod in eo decalogo, qui datus est in monte Sina, hoc solum ^a præcepto figurato occultatum est, quod ad sabbatum pertinet. Sabbatum autem ^b dies sanctificationis est. Nec vacat, quod inter omnia opera quae fecit Deus, illic primò sanctificatio sonuit, ubi ab omnibus operibus requievit: unde nunc non est disserendi locus. Verumtamen, quod rei de qua agitur satis esse arbitror, non frustra illo die populus ab omni opere servili abstinere præceptus est, quo significatur peccatum, nisi quia non peccare sanctificationis est, hoc est, muneris Dei per Spiritum sanctum: quod in lege, quae duabus lapideis tabulis conscripta est, solum inter cetera in umbra figuræ positum est, in qua judaei sabbatum observant; ut hoc ipso significaretur tempus tunc fuisse occultandæ gratiæ, quae novo testamento fuerat per Christi passionem, tamquam ^c scissionem veli, revelanda. *Cum enim transierit*, inquit, *ad Christum, auferetur velamen.*

28. **DOMINUS** autem Spiritus est, ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Hic autem Spiritus Dei, cujus dono justificamur, quo fit in nobis ut non peccare delectet, ubi libertas est; sicut præter hunc Spiritum peccare delectat, ubi servitus, à cujus operibus abstinendum ^d est: hic Spiritus sanctus per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, quae plenitudo legis est, etiam digitus Dei in

TOM. VI. **C**

^a Lov. & pauciores MSS. *præceptum figuratè.*

^b Vox *dies* hoc loco non est in MSS.

^c In editis, *scissione.*

^d Hic editi addunt, *id est, spiritaliter sabbatizandum, quod à MSS. abest.*

Exod. 20

a

b

Gen. 2. 3.

Lev. 23 7.
Sabbati observatio quid significabat.

c
Matth. 27. 51.

2. Cor. 3. 16.

CAPUT XVI.
Spiritus sanctus cur dicitur sit digitus Dei
2. Cor. 3. 17

d
Rom. 5 5.
Rom. 13. 10.

Luc. 11. 20. Evangelio dicitur. Unde quia & illæ tabulæ digito Dei conscriptæ sunt, & digitus Dei est Spiritus Dei per quem sanctificamur, ut ex fide viventes per dilectionem bene operemur, quem non moveat ista congruentia ibidemque a distantia? Dies enim quinquaginta computantur à celebratione Paschæ, quæ occisione figuratæ ovis per Moysen fieri præcepta est, in significationem utique futuræ Dominicæ passionis, usque ad diem qua Moyses legem accepit in tabulis digito Dei conscriptis: similiter ab occisione & resurrectione illius qui sicut ovis ad immolandum ductus est, quinquaginta diebus completis, congregatos in unum fideles digitus Dei, hoc est, Spiritus sanctus implevit.

29. IN hac mirabili congruentia illud certè plurimum distat, quòd ibi populus accedere ad locum ubi lex dabatur, horrendo terrore prohibetur: hinc autem in eos supervenit Spiritus sanctus, qui eum promissum expectantes in unum fuerant congregati. Ibi in tabulis lapideis digitus Dei operatus est, hinc in cordibus hominum. Ibi ergo lex extrinsecus posita est, qua iniusti terrerentur: hinc intrinsecus data est, qua justificarentur. Nam

Rom. 13. 9. *Non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, quòd utique in illis tabulis scriptum est, in hoc, inquit, sermone recapitulatur, in eo quòd diliges proximum tuum tanquam te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem legis est caritas.* Hæc non in tabulis conscripta lapi-

Rom. 5. 5. deis, sed diffusa est in cordibus nostris per

a Sic MSS. At editi, *ibidemque eadem subsistentia*.

Spiritum sanctum qui datus est nobis. Lex ergo Dei est caritas. Huic prudentia carnis non est subjecta, neque enim potest; sed ad hanc prudentiam carnis terrendam cum in tabulis scribuntur opera caritatis, lex est operum, & littera occidens prævaricatorem: cum autem ipsa caritas diffunditur in corde credentium, lex est fidei, & spiritus vivificans dilectorem.

30. Vide nunc quemadmodum consonet ista discretio illis apostolicis verbis, quæ paulò antè ob aliud commemorata & diligentius pertractanda distuleram. *Manifestati, inquit, quoniam estis epistola Christi, ministrata per nos, scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Ecce quemadmodum ostendit, quia illud extra hominem scribitur, ut eum forinsecus terrificet; hoc in ipso homine, ut eum intrinsecus justificet. Carnales autem tabulas cordis dixit, non carnalis prudentiæ, sed tamquam viventis sensumque habentis, in comparatione lapidis qui sine sensu est. Et quòd paulò post dicit, quòd non poterant intendere filii Israel usque in finem vultus Moysi, & ideo eis per velum loquebatur, hoc significat quia littera legis neminem justificat, sed velamen positum est in lectione veteris Testamenti, donec ad Christum transeat, & auferatur velamen, id est, transeat ad gratiam, & intelligatur ab ipso nobis esse justificationem, qua faciamus quòd jubet. Qui propterea jubet, ut in nobis deficientes ad illum confugiamus. Ideo

c 2 vi-

a Lov. & nonnulli MSS. *ut à nobis.* Duo codices, *ut nobis.*

Ibid. 4. vigilantissimè cùm dixisset: *Confidentiam talem habemus per Christum ad Deum*; ne nostris hoc viribus tribueretur, continuo commendavit unde agitur, dicens: *Non quòd idonei sumus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat.*

CAPUT
XVIII.
Vetus lex
mortem,
nova justitiam ministrat.

Gal. 3. 19.
2. Cor. 3. 7.

a

2. Cor. 3. 17.

2. Cor. 4. 1.

b

Rom. 4. 8.
Pr. 31. 2.

31. PROINDE quia *lex*, sicut alibi dicit, *prævaricationis gratia posita est*, id est, littera ista extra hominem scripta; propterea eam & ministrationem mortis, & ministrationem damnationis appellat: hanc autem, id est, a novi Testamenti, ministrationem spiritus & ministrationem justitiæ dicit, quia per donum Spiritus operamur justitiam, & à prævaricationis damnatione liberamur. Ideo illud evacuatur, hoc manet: quoniam terrens pædagogus auferetur, cùm timori successerit caritas. *Ubi enim spiritus Domini, ibi libertas.* Hanc autem ministrationem non ex meritis nostris, sed ex misericordia esse sic dicit: *Propter quod habentes ministrationem hanc, sicut misericordiam consecuti non infirmemur, sed abjiciamus occulta confusionis, non ambulantes in astutia, neque dolo adulterantes verbum Dei.* Hanc astutiam & dolum hypocrisis vult intelligi, b quæ volunt justis superbi videri. Unde & in illo Psalmo, quem ad hujus ipsius gratiæ testificationem commemorat idem Apostolus: *Beatus, inquit, cui non imputavit Dominus peccatum, neque est in ore ejus dolus.* Hæc

est

a Apud Lov. id est, novum testamentum.
b Editi & quidam MSS. quia.

est humilium sanctorum confessio, non se jactantium esse quod non sunt. Et paulò post: *Non enim nosmetipsos, inquit, prædicamus, sed Jesum Christum Dominum a, nos autem servos vestros per Jesum: quia Deus qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ gloriæ ejus in faciem Christi Jesu.* Hæc est scientia gloriæ ejus, qua scimus ipsum esse lumen, quo tenebræ nostræ illuminantur. Et idipsum adtende quemadmodum inculcet: *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, & non ex nobis.* Et paulò post cùm eandem gratiam uberiùs in Domino Jesu Christo commendans, usque ad illud veniret indumentum justitiæ fidei, quo induti non nudi inveniamur, & propter hoc ingemiscimus b mortalitate prægravati, habitaculum nostrum quod de cælo est superindui cupientes, ut absorbeat mortale à vita; vide quid adjungat: *Qui autem operatus est nos, inquit, in hoc ipsum Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.* Et post pauca intulit: *Ut nos simus justitia Dei in ipso.* Hæc est illa justitia Dei non qua ipse justus est, sed qua nos ab eo c facti.

32. NEMO ergo christianorum aberret ab hac fide, quæ sola christiana est; neque quisquam, cùm verecundatus fuerit dicere, per nos ipsos fieri nos justos, non hoc in nobis operante gratia Dei; quia videt hoc à fi-

c 3

a Hic in editis additur nostrum. Abest à MSS. & à græco.

b Omnes propè MSS. mortaliter prægravati.

c Hic in recentioribus quibusdam editionibus additum, justis.

2. Cor. 4. 5.

a

Ibid. 7.

2. Cor. 5. 2.

b

Ibid. 5.

Ibid. 21.

c

CAPUT
XIX.
Fides
christiana
de adjutorio gratiæ.

a delibus & piis a ferri non posse, cum dicitur, ad hoc se convertat ut dicat, ideo sine operatione gratiæ Dei nos justos esse non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona præcepta mandavit. Illa enim sine adjuvante spiritu proculdubio est littera occidens: cum verò adest vivificans spiritus, hoc ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scriptum lex faciebat timeri.

Prophetia
Jeremiæ
de novo
Testamen-
to.
b
Jer. 31. 31.
c
33. Inspice b hoc paululum & in eo testimonio quod per Prophetam de hac re præclarissimum edictum est: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Juda testamentum novum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut c educerem eos de terra Ægypti: quia ipsi non perseveraverunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc testamentum est, quod ordinabo domui Israël. Post illos dies, dicit Dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisque civem suum & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quia omnes cognoscent me, à minore usque ad majorem eorum; quia propitius ero iniquitati eorum, & peccata eorum non memorabor ultra.* Quid ad hæc dicimus? Nempe in veteribus libris aut nus-

a Ita in omnibus MSS. At in editis, *credi non posse.*

b Editi, *inspice in hoc.* Abest in à MSS.

c Hic editio Am. & duo tantum è Vaticanis codicibus *ut ejicerem eos.* Sed infra quotiens istud testimonium repetitur, cum illis constanter in eo verbo conveniunt ceteri MSS. Vatic. & Gallic.

nusquam aut difficilè præter hunc propheticum locum legitur facta commemoratio Testamenti novi, ut omnino ipso nomine appellaretur: nam multis locis hoc significatur & prænuntiatur futurum; sed non ita ut etiam nomen legatur expressum. Considera igitur diligenter, quam differentiam inter duo Testamenta, id est, vetus & novum, Deus esse testatus sit.

34. Cum dixisset: *Non secundum Testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti;* vide quid adjunxit: *Quia ipsi non perseveraverunt in Testamento meo.* Vitio eorum deputat, quòd in Testamento Dei non permanserunt; ne lex, quam tunc acceperunt, culpanda videatur. Ipsa est enim, quam non venit Christus solvere, sed implere. Non tamen per eandem legem justificatis impiis, sed per gratiam: hoc quippe agit vivificans spiritus, sine quo littera occidit. *Si enim data esset lex quæ posset vivificare, omnino ex lege esset justitia: sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.* Ex hac promissione, hoc est, ex Dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione prævaricatores facit; vel usque ad effectum mali operis, si etiam repagula timoris concupiscentiæ flamma transcendit; vel certe in sola voluntate, si timor pœnæ suavitatem libidinis vicerit. Quod enim ait: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus;* ipsius conclusionis utilitas dicta est. Nam *Conclusit* ad quos usus, nisi quemadmodum * alibi dicit: *Prusquam autem ve-*

Matth. 5.
17.

Gal. 3. 21.

* f & ibi.
Ibid. 23.

niret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ postea revelata est?
 Lex Gratia. Lex ergo data est, ut gratia quæretur: gratia data est, ut lex impleteretur. Neque enim suo vitio non implebatur lex, sed vitio prudentiæ carnis: quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit.
 Rom. 8. 3. *Quod enim impossibile erat a legis, in quo infirmabatur per carnem, misit Deus Filium suum in similitudine carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne, ut iustitia legis impleteretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Unde & in isto prophético testimonio: *Consummabo*, inquit, *super domum Israel & super domum Juda Testamentum novum*; quid est, *Consummabo*, nisi implebo? *non secundum Testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti.*

CAPUT XX.
 Lex vetus. Lex nova. Exod. 20. 17.
 Fer. 31. 32.
 35. ERGO illud vetus erat, quia hoc novum est. Unde igitur illud vetus, hoc novum, cum lex eadem impleatur per Testamentum novum, quæ dixit in vetere: *Non concupisces? Quia ipsi*, inquit, *non perseveraverunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.* Ergo propter veteris hominis noxam, quæ per litteram jubentem & minantem minimè sanabatur, dicitur illud Testamentum vetus; hoc autem novum, propter novitatem spiritus, quæ hominem novum sanat à vitio vetustatis. Denique adtende quod sequitur, & vide quanta luce fiat perspicuum, quod sibi fidentes nolunt homines intueri:

Quia

a Lov. legi. Editi verò alii & MSS. legis: juxta græc

Quia hoc Testamentum est, inquit, *quod ordinabo domui Israël. Post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in cor illorum, & in mente eorum scribam eas.* Ecce est unde Apostolus ait, quod supra commemoravimus: *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis*; quia non atramento, sed spiritu Dei vivi. Nec ob aliud arbitror in eo loco Apostolum voluisse commemorare Testamentum novum (ibi quippe ait: *Qui idoneos nos fecit ministros novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus*) nisi quia istam intuebatur prophetiam, cum diceret: *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*; quoniam hîc dictum est: *In cordibus eorum scribam eas*, ubi nominatim promissum est Testamentum novum.

36. QUID sunt ergo leges Dei ab ipso Deo scriptæ in cordibus, nisi ipsa præsentia Spiritus sancti, qui est digitus Dei, quo præsentate diffunditur caritas in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est, & præcepti finis? Nam quia veteris Testamenti promissa terrena sunt, licet (exceptis sacramentis, quæ umbra erant futurorum, sicut est circumcisio, & sabbatum, & aliæ dierum observationes, & quarumdam escarum * cerimoniarum, & multiplex sacrificiorum sacrorumque ritus, quæ vestustati a carnalis legis iugoque servili congruebant) talia ^b contineat præcepta justitiæ, qualia nunc quoque observare præcipimur, quæ maximè duabus illis tabulis sine figura adumbratæ significationis expressa sunt, sicuti est: *Non adulterabis, non homicidium facies, non*

Ibidem 33.

2. Cor. 3. 3.

Ibid. 6.

Ibid. 3.

Fer. 31. 33.

CAPUT XXI.
 Lex scripta in cordibus.

* 2. Retr. cap. 37.

Exod. 20. 14.

a Am. Er. & plerique MSS. *carnali lege.*

b Sic MSS. At editi, *contineant.*

Rom. 13. 9. *concupisces, & si quod aliud est mandatum quod in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum; tamen quia in eo, sicut dixi, promissa terrena & temporalia recitantur, quæ bona sunt hujus corruptibilis carnis, quamvis eis sempiterna atque cælestia ad novum scilicet Testamentum pertinentia figurentur; nunc ipsius bonum cordis promittitur, mentis bonum, spiritus bonum; hoc est, intelligibile bonum, cum dicitur: Dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum scribam eas.* Unde significavit eos non forinsecus terrentem legem formidaturos, sed intrinsecus habitantem ipsam legis justitiam dilecturos.

37. DEINDE addidit & mercedem: *Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Hoc est illud quod a Deo ait ille: *Mihi autem adherere Deo bonum est. Ero, inquit, illis in Deum, & ipsi erunt mihi populus.* Quid hoc bono melius, quid hac felicitate felicius, vivere Deo, b vivere de Deo, apud quem est fons vitæ, & in cujus lumine videbimus lumen? De hac vita dicit ipse

Joan. 17. 3. *Dominus: Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum; id est, te & quem misisti Jesum Christum unum verum Deum.* Hoc enim & ipse promittit dilectoribus suis, dicens: *Qui diligit me, mandata mea custodit; & qui diligit me, diligitur a Patre meo, & ego diligam eum, & ostendam me ipsum illi; utique in forma Dei, in qua æqualis est Patri, non in forma servi, in qua*

Joan. 14. 21. *se*

a Editi, de Deo. Abest de à MSS.

b In editis Er. & Loy. deerat, vivere de Deo. Apud Am. repetebatur, vivere Deo: prætermissio, de.

se & impiis a ostendet. Tunc enim fiet quod scriptum est: *Tollatur impius, ut non videat gloriam Domini;* quando ibunt sinistri in ignem æternum, justi autem in vitam æternam. Quæ vita æterna, sicut commemoravi, definita est ea esse, ut cognoscant unum verum Deum. Hinc dicit & Joannes: *Dilectissimi, filii Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.* Hæc similitudo nunc incipit reformari, quamdiu homo interius renovatur de die in diem secundum imaginem ejus qui creavit eum.

38. SED ad illius eminentiæ perfectionem quæ tunc futura est, quid hoc, aut quantum est? Siquidem Apostolus ad illa ineffabilia quaecumque adhibens de notis rebus exemplum, parvulam ætatem virili comparavit ætati. *Cum essem, inquit, parvulus, quasi parvulus loquebar, quasi parvulus sapiebam, quasi parvulus cogitabam: cum autem factus sum vir, deposui ea quæ parvuli erant.* Cur autem hoc dixerit, consequenter ostendens: *Videmus, inquit, nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.*

39. PROINDE etiam per hunc Prophetam, cujus testimonium pertractamus, hoc additur, ut in eo merces, in eo finis, in eo perfectio felicitatis, in eo beatæ æternæque vitæ summa consistat. Cum enim dixisset: *Et ero illis in Deum, & ipsi erunt mihi populus;* continuo addidit: *Et non docebit unusquisque*

a
Isaie 26.
10.
Matt. 25.
41.
Joan. 17.
3.
1. Joan. 3.
2.
2. Cor. 3. 18.
Coloss. 3.
10.

CAPUT
XXIII.
Reformatio quæ nunc agitur, collata cum perfectione futuræ vitæ.

1. Cor. 13.
11.

CAPUT
XXIV.
Æterna merces novi testamenti propria prædicta per Prophetam.
Jerem. 31.
34.

a Am. Er. & plerique MSS. ostendebat.

civem suum & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; quia omnes cognoscent me, à minore usque ad majorem eorum. Nunc certè jam tempus est Testamenti novi, cuius per Prophetam facta est promissio per hæc verba, quæ ex illa prophetia commemoravimus. Cur ergo adhuc dicit unusquisque civi suo & fratri suo: Cognosce Dominum? An fortè non dicitur, cum Evangelium prædicetur, & ejus ipsa sit prædicatio, ut hoc ubique dicatur? Nam unde se Apostolus gentium dicit esse doctorem, nisi quia hoc fit quod ipse ait: *Quomodo invocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?* Cum ergo nunc ista prædicatio usquequaque crebrescat, quomodo tempus est Testamenti novi, de quo Propheta dixit: *Et non docebit unusquisque civem suum & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; quia omnes cognoscent me, à minore usque ad majorem eorum; nisi quia ejusdem Testamenti novi æternam mercedem, id est, ipsius Dei beatissimam contemplationem promittendo conjunxit?*

Quomodo omnium erit illa merces.

40. Quid ergo est, omnes à minore usque ad majorem eorum; nisi omnes pertinentes spiritualiter ad domum Israël, & ad domum Juda, hoc est, ad filios Isaac, ad semen Abraham? Ipsa est enim promissio, qua ei dictum est: *In Isaac vocabitur tibi semen. Non enim qui filii carnis, hi filii Dei; sed filii promissionis deputantur in a semen. Promissionis autem verbum hoc est: Ad hoc tempus veniam, & erit Sara filius.*

Non

a Sic MSS. juxta græc. εἰς σπέρμα. At editi, in semine.

Non solùm autem, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. De nondum enim natis, neque qui aliquid operati fuerant boni aut mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori. Hæc est domus Israël, vel domus Juda propter Christum, qui venit ex tribu Juda. Domus filiorum promissionis a hæc est, non operum propriorum, sed beneficii Dei. Hoc enim Deus promittit, quod ipse facit: non enim ipse promittit & alius facit, quod jam non est promittere, sed prædicere. Ideo non ex operibus, sed ex vocante; ne ipsorum sit, non Dei; ne merces non imputetur secundum gratiam, sed secundum debitum; atque ita gratia jam non sit gratia, cujus vehemens defensor est atque assertor minimus Apostolorum, qui plus omnibus illis laboravit, non ipse autem, sed gratia Dei cum illo. Omnes enim, inquit, agnoscent me. Omnes, domus Israël & domus Juda. Neque enim omnes qui ex Israël, hi sunt Israël; sed omnes quibus dicitur in Psalmo, pro susceptione matutina, hoc est, pro luce nova, Testamenti scilicet novi: *Universum semen Jacob, magnificate eum, timeat eum omne semen Israël.* Universum omnino semen, prorsus omne semen promissorum atque vocatorum, sed eorum qui secundum propositum vocati sunt. Quos enim prædestinavit, illos & vocavit; quos autem vocavit, illos & justificavit; quos autem justificavit, illos & glorificavit. * Ideo b ex fide, ut se- cun-

Rom. 4. 4. Apostolus vehemens defensor gratiæ. 1. Cor. 15. 9.

Jerem. 31. 34. Rom. 9. 6.

Ps. 21. 24.

Rom. 8. 28. & 30.

Rom. 4. 16.

a Sex MSS. hoc est non operum propriorum.

b Editi, Ideoque. At MSS. non aliter quàm Apostolus.